

УДК 343.14

Н. В. Глинська, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник сектору дослідження проблем судової діяльності Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України, м. Харків

ДИНАМІЧНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Однією з нагальних проблем, що викликає занепокоєння вчених та практиків, є занадто тривалі строки провадження по кримінальних справах, що нерідко не відповідають вимогам їх оптимальності. І хоча надмірно тривалі строки досудового розслідування та розгляду справ у суді нерідко обумовлені об'єктивними причинами¹, таке становище є неприпустимим з позиції забезпечення права особи на вирішення її справи в об'єктивно можливий, а тому й оптимальний строк. До речі, ця проблема є інтернаціональною, оскільки «середні строки провадження по кримінальних справах, що обчислюються з моменту виявлення злочину до вирішення судом справи по суті, стали справжнім “головним болем” майже всіх держав»². У порівнянні з іншими положеннями ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі по тексту — Європейська Конвенція) вимога проведення розгляду справи «в розумний строк» породила найбільшу кількість звернень до страсбурзьких органів³. Зазначимо, що біль-

¹ До таких, зокрема, слід віднести: нормативну неврегульованість питання, пов'язаного зі строками розгляду судами кримінальних справ; складність кримінальних справ, ступінь якої визначався характером обставин, що підлягали встановленню, кількістю обвинувачених, потерпілих та свідків, необхідністю об'єднання кримінальних справ тощо; розширення прав учасників процесу, реалізація яких затягує строки провадження по кримінальних справах; переважність суддів тощо.

² Головки Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. — С. 37.

³ Рабцевич О. И. Право на справедливое судебное разбирательство: международное и внутригосударственное правовое регулирование. — М.: Лекс-Книга, 2005. — С. 128.

шість рішень Європейського суду з прав людини, в яких констатується порушення українськими судами Європейської Конвенції, стосуються порушення саме розумного терміну розгляду справи у суді. Таких рішень Європейський суд у 2005 р. ухвалив 6, а в 2006 р. — 8¹.

Однією з основних причин затягування загального провадження по справі є занадто тривале по строках досудове розслідування. Хоча загальні строки досудового провадження (на відміну від судового) є визначеними у чинному законодавстві, проте досить поширеними на практиці є випадки їх необґрунтованого продовження, несвоєчасного прийняття компетентними органами кримінально-процесуальних рішень, неефективного використання наданих законом повноважень для більш швидкого провадження тих чи інших процесуальних дій. Тому одним із пріоритетних напрямів реформування досудового розслідування є його прискорення з метою забезпечення вирішення кримінальної справи у *мінімально можливий (стислий) фактично необхідний строк*, достатній для того, щоб особа, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, та потерпілий змогли скористатися наданими правами, а компетентні органи кримінального переслідування ефективно та якісно вирішити поставлені перед ними правові завдання. Така короткість (стислість) кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування є якісною характеристикою динамічної сторони такої діяльності, яка поряд з іншими властивостями забезпечує її загальну ефективність. Звідси й вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності в цьому напрямі має здійснюватися виключно на науковій основі з урахуванням вимог (стандартів), що ставляться до її динамічної сторони.

Ступінь наукової розробки проблеми. Основоположне значення дотримання строків у кримінальному провадженні обумовлює той факт, що майже всі спеціалісти в галузі кримінального судочинства у своїх наукових працях розглядають ті чи інші аспекти цієї проблематики. За радянських часів ними особливо опікувалися Б. Т. Безлепкін, В. П. Божьєв, С. О. Голунський, М. М. Гродзінський, М. О. Громов, І. М. Гуткін, М. В. Жогін, П. С. Елькінд, О. М. Ларін, П. А. Лупінська, Т. Г. Морщакова, І. Л. Петрухіна,

¹ Вісн. Верхов. Суду України. — 2007. — № 4. — С. 4.

О. П. Рижаков, В. М. Савицький, В. А. Стремовський, М. С. Строгович, Ф. Н. Фаткулін, М. О. Чельцов, О. О. Чувільов, С. А. Шейфер, В. М. Шпільов та інші дослідники.

Виключно цій проблематиці присвячені праці сучасних дослідників Л. М. Васильєва, А. П. Гуляєва, В. М. Жуковського, І. В. Маслова, О. Р. Михайленка, М. Є. Токаревої, В. Т. Томіна, С. Б. Фоміна, Р. Х. Якупова.

Деякі суттєві аспекти дослідження окремих проблем дотримання строків у кримінальному судочинстві розглядалися в працях Ю. М. Грошевого, В. С. Зеленецького, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, В. В. Рожнової, Г. В. Юркової, Л. В. Юрченко та ін.

Між тим у ракурсі орієнтації сучасного кримінального судочинства на захист прав осіб, які беруть в ньому участь, імплементації міжнародно-правових стандартів у національне кримінально-процесуальне законодавство очевидною є об'єктивна необхідність комплексного перегляду «стандартів швидкості» кримінально-процесуальної діяльності. Звичайно, це є неможливим у рамках однієї наукової статті. Тому на сторінках цієї статті ми спробуємо торкнутися лише концептуальної основи для розробки названих стандартів.

Мета та завдання статті. У цьому дослідженні ставиться мета розглянути динамічну сторону кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування як складову її ефективності та сформулювати загальну систему «стандартів»¹, вимог, що ставляться до неї в сучасному кримінальному процесі.

Для досягнення поставленої мети автором ставилися наступні завдання:

– надати поняття динамічної сторони діяльності органів досудового розслідування та визначити її місце в загальному механізмі забезпечення ефективності кримінально-процесуальної діяльності;

¹ Стандарт у широкому розумінні – це певна норма, модель, еталон, зразок, який може бути елементом зіставлення з ним інших подібних об'єктів. Державні соціальні стандарти – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій (ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»).

– концептуально визначити систему вимог, що ставляться до динамічної сторони діяльності органів досудового розслідування;
– визначити основні напрями вдосконалення (оптимізації) кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування з метою забезпечення вирішення кримінальної справи в межах оптимального, фактично необхідного строку (не на шкоду якості провадження по справі).

Виклад основного змісту матеріалу. Безперечним є той факт, що кримінально-процесуальна діяльність органів досудового розслідування як різновид правозастосовчої державної діяльності, що здійснюється у встановленому в законі порядку спеціально уповноваженими органами для реалізації поставлених перед ними завдань шляхом вчинення сукупності процесуальних дій у суворій відповідності з принципами верховенства права, законності, гуманізму, демократизму, рівності всіх громадян перед законом, має бути якісною та ефективною. У ракурсі правильного визначення як поняття динамічної сторони такої діяльності, так і її місця в загальному механізмі ефективності кримінального судочинства виникає проблема визначення співвідношення категорій якості та ефективності в правовій сфері. Поставлене питання розглядалося в юридичній літературі в контексті досліджень, присвячених проблемам якості та ефективності окремих стадій кримінального процесу чи діяльності окремих його суб'єктів. При цьому науковцями справедливо зверталась увага на певний взаємозв'язок, проте нетотожність цих понять¹; якість процесуального провадження розглядалася як база, фундамент для його ефективності². Відмінність ефективності від якості дослідники вбачали в наявності у змісті ефективності додаткових (окрім якісного результату) її складових: законності, оптимальності, раціональності та надійності (О. І. Михайлов); про-

¹ Соловьев А. Б. Актуальные проблемы досудебных стадий уголовного судопроизводства. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 75.

² МоршакOVA Т. Г. Теоретические основы оценки качества и организации правосудия по уголовным делам (процессуальные, статистические и социологические аспекты): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1985. – С. 2; Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы. – Киев, 1984. – С. 141.

дуктивності, правильності, надійності, економічності (О. Р. Ратинов). О. Я. Дубинський такою додатковою характеристикою властивістю ефективності вважав «раціональність», яка, на його думку, є «містким поняттям», що охоплює окрім вказаних, ще й «процесуальну економію». В. І. Власовим критично оцінена позиція щодо індивідуалізації ефективності через поняття «раціональності» через його неспроможність охопити всі ознаки, що характеризують ефективність. «Момент переходу якісного розслідування в ефективне залежить від інтенсивності дізнання та слідства, а також діяльності інших державних органів та установ». Саме інтенсивність у порівнянні з раціональністю, на думку автора, є «більш містким елементом, що складає її ефективність... якщо якість, — продовжує свою думку В. І. Власов, — визначається виконанням правових вимог, що ставляться до дізнання та попереднього слідства, чим створюється позитивний результат — наявність у справі сукупності її властивостей, то ефективність розслідування характеризується присутністю додаткового, окрім результативності, елементу — інтенсивності і визначається властивістю на базі якісного результату, досягнутого шляхом швидкого, досконало організованого та проведеного з мінімальними витратами дізнання, попереднього слідства, вчиняти благодійний, соціально корисний вплив на досягнення поставлених перед відповідними суб'єктами та відображених у законі цілей»¹.

Не піддаючи критичному аналізу висновки відомих процесуалістів, уявляється доцільним для вирішення питання щодо співвідношення категорій «якості» та «ефективності» в кримінальному судочинстві звернутися до загальнотеоретичної літератури, зокрема, в галузі теорії держави та права. Один з оригінальних підходів до розмежування цих категорій міститься в роботі А. А. Абрамової. Проаналізувавши на сутнісному рівні поняття якості та ефективності, авторка дійшла до наступних висновків. «Если по определению понятие качество — это свойство или совокупность существенных свойств системы, обуславливающих ее

¹ Власов В. И. Расследование преступлений. Проблемы качества: Дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 1991. — С. 57, 58.

пригодность для использования по назначению, то эффективность — уровень функционирования системы. Если областью применения для качества выступают объекты любой природы, то для эффективности — лишь целенаправленные процессы. Фактором структурного анализа для качества системы выступает ее строение (структура, состав и свойства составных частей), а для эффективности качество функционирования системы (через качество процесса и системы), воздействия внешней среды. Таким образом, — підсумовує Абрамова, — эффективность и качество механизма правового регулирования необходимо рассматривать как нетождественные категории»¹. Підхід авторки до визначення ефективності механізму правового регулювання заснований, по-перше, на виявленні якості його *статичних елементів*; по-друге, визначенні якості *динамічної сторони* механізму правового регулювання (під якою мається на увазі процес дії статичних елементів) та, по-третє, визначенні якості *внутрішніх системних зв'язків* такого механізму.

Якщо такий підхід екстраполювати на кримінально-процесуальну діяльність, яка сама є одним з елементів правового регулювання, то складовими її ефективності будуть, по-перше, якість її статичних структурних елементів (суб'єкта, предмета, мети, засобів, форми, результату діяльності); по-друге, якість динамічної сторони кримінально-процесуальної діяльності та, по-третє, доброякісність внутрішніх системних зв'язків структурних елементів діяльності (сукупність тісно пов'язаних між собою *інтегративних властивостей* кримінально-процесуальної діяльності)².

¹ Абрамова А. А. Эффективность механизма правового регулирования: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Красноярск, 2006. — С. 12–13.

² Проецируючи системний підхід на юридичну діяльність, В. Н. Карташов справедливо відмічає: «...юридична діяльність характеризується такими якостями, які не властиві її окремим елементам та виникають у результаті їх взаємодії лише в певних зв'язках та відносинах. Зв'язок між компонентами настільки стислий та обмежений, що зміни у певних його частинах з необхідністю викликають ті чи інші зміни у цілому... Властивості юридичної діяльності є не просто сукупністю властивостей її складових елементів, вони обумовлені специфікою взаємодії між елементами, тобто конституюються у вигляді *інтегративних властивостей* (курсив наш. — Н. Г.) діяльності як цілого» (Карташов В. Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та,

Докладніше зупинимося на *динамічній стороні діяльності* як складовій її ефективності. У теорії юридичної діяльності «активну, динамічну сторону юридичної діяльності утворюють *правові дії та операції*»¹. *Юридичні дії* являють собою зовнішньо виражені, соціально-перетворюючі акти суб'єктів, що тягнуть за собою певні правові наслідки та виконують роль фундаментальної ланки, підстави будь-якої юридичної діяльності. Сукупність взаємопов'язаних між собою дій, об'єднаних загальною локальною метою і спрямованих на вирішення більш чи менш відокремленого в рамках юридичного процесу завдання, складає *операцію*². У кримінальному судочинстві, як відомо, правове значення мають процесуальні дії — «частини конкретного виду процесуальної діяльності, здійснюваної в структурі конкретного етапу відповідної стадії на підставі та в порядку, передбаченому законом»³. Їх різновидами є дослідчі, слідчі, судові та інші процесуальні дії. Останні є досить різноманітними за своїм змістом та призначенням у рамках загальної динаміки кримінального процесу. Проте розгляд цього питання не охоплюється нашим завданням. Тут лише акцентуємо увагу на те, що такі дії «будучи самостійними елементами структури діяльності, забезпечують

1989. — С. 8). Для розкриття інтегрального поняття «правової якості кримінально-процесуальної діяльності» логічним та необхідним є аналітично синтезувати з норм чинного кримінально-процесуального законодавства систему вимог, яким вказана діяльність повинна відповідати. У той же час проблематичність виведення таких вимог шляхом аналізу норм чинного законодавства обумовлюється певною моральною застарілістю сучасного закону з позиції його соціальної, ціннісної орієнтації, а значить, й розробка питання щодо системи таких *інтегративних властивостей* кримінально-процесуальної діяльності як неодмінної складової її ефективності в сучасних умовах ціннісної переорієнтації суспільства є вельми актуальною та потребує самостійного повного та всебічного розгляду. Тут, не претендуючи на вичерпність, лише перелічимо деякі з них: законність, обґрунтованість, справедливість, соціальна схвалюваність, культурність, індивідуальна визначеність по кожній кримінальній справі, економічність тощо. При цьому всі якісні властивості кримінально-процесуальної діяльності знаходяться у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності і лише в сукупності утворюють її необхідну якісну визначеність.

¹ Кудрявцев В. Н. Право и поведение. — М., 1978. — С. 12–13.

² Карташов В. Н. Вказ. праця. — С. 60.

³ Зеленецкий В. С. Структурные элементы советского уголовного процесса

// Актуальные проблемы государства и права в современный период: Сб. науч. тр. — Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1981. — С. 232–233.

“рух” всіх її компонентів та сторін»¹. Отже, в ракурсі компонента ефективності, що розглядається, має йтися про відповідність такого «руху» певним стандартам, назовемо їх «*стандартами динаміки*» кримінально-процесуальної діяльності. Здається, саме на пошук певних вимог (наприклад, інтенсивності діяльності), що складають такий стандарт, були спрямовані зусилля деяких дослідників при розгляді питання щодо розмежування категорій «якості» та «ефективності» на тому чи іншому етапі кримінально-процесуальної діяльності.

Для того ж, щоб в результаті якісного вчинення тих чи інших дій, операцій або їх динамічної системи досягався очікуваний, назовемо його «*додатковий ефект*» у вигляді *раціонального, розумного строку* (не на шкоду якості), сама динаміка повинна відповідати певним вимогам, стандартам. Такі стандарти, як правило, прямо не сформульовані, проте, з одного боку, витікають із відповідних правових положень (у тому числі й міжнародно-правових актів, присвячених тим чи іншим питанням діяльності органів кримінальної юстиції), з іншого боку, диктуються основними принципами доцільної та раціональної організації процесу діяльності у будь-якій соціальній сфері (звичайно з їх певною адаптацією до специфіки кримінально-процесуального регулювання).

У кримінально-процесуальному законі вказані вимоги сформульовані шляхом задавання *темпу* процесу виконання слідчих, судових та інших процесуальних дій (через встановлення тим чи іншим чином строків їх виконання) та встановлення *певного порядку* їх вчинення (необхідної їх послідовності чи вимоги одночасності виконання певної сукупності тих чи інших процесуальних дій).

З точки зору темпу² процесу кримінально-процесуальну діяльність характеризують її *висока ритмічність, безперервність, своєчасність* вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Так, наприклад, саме на цей бік процесу діяльності органів кримінального переслідування вказано в п. 12 Керівних принципів, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судові переслідування (прийняті на Восьмому Конгресі ООН з попередження злочинності та поведінки з правопорушниками, Гавана, 1990 р.): «*Лица, осуществляющие судебное преследование, в соответствии с законом*

¹ Карташов В. Н. Вказ. праця. — С. 62.

² У сучасній мові під темпом розуміється ступінь швидкості виконання чого-небудь; швидкість здійснення, протікання чого-небудь чи інтенсивність розвитку.

исполняют свои обязанности справедливо, *последовательно и быстро*, уважают и защищают человеческое достоинство и права человека, способствуя тем самым обеспечению надлежащего процесса и *бесперебойному* функционированию системы уголовного правосудия»¹. Активність як особливий спосіб взаємодії з навколишньою дійсністю є важливою складовою психологічної структури діяльності органів, що ведуть процес. Активність, рівно як і динамізм діяльності, слід пов'язувати з проблемою людського фактора в кримінальному судочинстві. Утім Верховний Суд України у своїх узагальненнях неодноразово звертав увагу на неналежну активність діяльності прокурорів та органів досудового розслідування як одну з причин затягування строків провадження по справах. Так, найпоширенішою причиною призначення справ до судового розгляду за межами визначених законодавством строків є *неритмічне* надходження справ з органів прокуратури до суду. Як правило, дізнавачі і слідчі направляють кримінальні справи прокурорам в останні дні місяця, оскільки в перших числах наступного звітують про кількість справ, провадження у яких закінчене, а прокурори передають справи до суду в останні або перші дні місяця. І коли суддя отримує до свого провадження в один день декілька справ, їх неможливо одночасно призначити до розгляду. Отже, заради гонитви за статистичними показниками страждає забезпечення «безперебійного» функціонування системи кримінального судочинства, що протирічить раціональному його динамізму.

Забезпеченню ритмічності кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування сприятиме вдосконалення правової регламентації строків у кримінальному судочинстві (коригування існуючих строків скрізь призму поглядів на їх адекватність та відповідність міжнародно-правовим стандартам, закріплення в КПК нових строків тощо); встановлення відповідальності посадових осіб за невиконання приписів закону щодо дотримання строків провадження; чітке розмежування компетенції органів кримінального переслідування, стимулювання їх активності та відповідальності за загальний обсяг виконаної ними діяльності по справі шляхом перегляду системи критеріїв оцінки їх роботи.

¹ Прокуратуры стран мира: Справочник / Под общ. науч. ред. С. П. Щербы. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 246–253.

У ракурсі виділених напрямів коротко зупинимося на проблемі *своєчасності* провадження необхідних процесуальних дій та прийняття всіх кримінально-процесуальних рішень по справі, оскільки саме така якість діяльності органів досудового розслідування є необхідною передумовою реального досягнення бажаного її результату у максимально можливий стислий строк. Тут слід зазначити, що прийняття того чи іншого процесуального акту чи вчинення певних процесуальних дій у строки, вказані в законі, свідчить лише про законність дій правозастосувача (строки прийняття того чи іншого процесуального рішення, як правило, вказані в законі, у зв'язку з чим вихід за їх межі має кваліфікуватися як порушення закону). Більш того, прийняття певних процесуальних рішень у граничні строки, вказані в законі (зокрема, порушення кримінальної справи наприкінці третьої доби з моменту отримання заяви чи повідомлення про злочин), слід визнавати правильним лише по найбільш складних справах. Для задовільного вирішення питання щодо своєчасності прийняття процесуальних рішень слід виходити з оптимізації, скорочення строків їх фактичного прийняття в рамках встановлених в законі часових меж. Викладене здебільшого стосується проблеми вчасності вирішення заяв та повідомлень про злочини, якій у літературі приділено чимало уваги. І це не випадково, оскільки саме від своєчасного розпочатку провадження по справі залежить об'єктивна можливість розкриття злочину. Тому, як тільки отримані дані щодо наявності ознак злочину та відсутності обставин, що виключають провадження по справі, рішення про порушення кримінальної справи може і має бути прийнято до впливу строків вирішення заяв та повідомлень про злочини. З цього приводу цілком правильно В. В. Півненко розцінює як грубе порушення принципу швидкості розслідування порушення кримінальної справи про вмісне вбивство по закінченні трьох діб з моменту виявлення трупа з ознаками насильницької смерті та огляду місця події, тобто в межах граничного строку, вказаного в ст. 97 КПК України. У подібних випадках кримінальні справи мають порушуватися негайно з моменту отримання даних про ознаки вчиненого злочину, оскільки від цього залежить успіх розслідування¹.

¹ Півненко В. В. Быстрота – важнейший качественный показатель оценки эффективности работы следователя. – С. 217–220.

Разом із тим поширеною слід визнати практику фактичного прийняття основних процесуальних рішень у граничні нормативні строки не тільки в дослідчому процесі, проте й у рамках досудового розслідування. Зокрема, це стосується такого важливого його етапу, як притягнення особи як обвинуваченого, який слідчі нерідко відкладають до закінчення розслідування, встановлення всіх обставин вчиненого злочину та фактично пред'являють особі обвинувачення за декілька днів до складання обвинувального висновку. Між тим таку практику слід визнати негативною через недостатню забезпеченість обвинуваченому права на захист та такою, що ускладнює процес розслідування злочину.

На окрему увагу заслуговує розгляд проблеми щодо своєчасності допущення учасників процесу до справи та визначення їх процесуального статусу. У межах даного дослідження торкнемося лише одного її аспекту — своєчасності визнання особи потерпілою. Буквальне тлумачення ст. 49 КПК України дає слідчому право виносити постанову про визнання особи потерпілою в будь-який момент провадження по справі, в тому числі й незадовго до його закінчення, безпосередньо перед ознайомленням із матеріалами кримінальної справи. Утім запізнене визнання особи потерпілою тягне за собою низку негативних наслідків як щодо інтересів розслідування кримінальної справи (оскільки дані, які повідомляє потерпілий, можуть бути важливими, а іноді і вирішальними для розкриття злочину), так і для забезпечення прав осіб, постраждалих від злочину, на своєчасний доступ до правосуддя. З погляду на це на підтримку заслуговують пропозиції вчених щодо необхідності формулювання висновку про визнання особи потерпілою в резолютивній частині постанови про порушення кримінальної справи або одночасно виносити дві постанови. У випадках, коли на час порушення кримінальної справи досить складно зробити висновок про визнання особи потерпілою через відсутність достатньої інформації, що підтверджує факт заподіяння фізичної, моральної або майнової шкоди, прийняття цього рішення може мати місце і згодом, у подальшому, але відразу ж після встановлення факту заподіяння шкоди конкретній особі¹.

¹ Див.: Шило О. Г. Проблеми забезпечення потерпілому доступу до правосуддя на досудових стадіях кримінального процесу // Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / За заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Боригова. — Х.: Кроссрод, 2008. — С. 179–180.

Отже, надання оцінки своєчасності прийняття процесуальних рішень по справі має бути ситуативним, оскільки повинно виходити з конкретної фактичної ситуації, що склалася на момент їх прийняття. З огляду на те, що статистичні дані свідчать лише про загальний строк досудового розслідування та виявляють незаконні випадки порушення встановлених граничних строків прийняття певних процесуальних рішень, для адекватної оцінки своєчасності кримінально-процесуальної діяльності необхідним є якісний аналіз матеріалів конкретних кримінальних справ під кутом зору ситуативної (фактичної) адекватності строків прийняття таких рішень.

З точки зору вимоги *послідовності* вчинення дій у рамках кримінального судочинства слід акцентувати увагу на необхідності впорядкованості процесу діяльності, яка передбачає певну логічну послідовність дій, їх алгоритмічність, стійкість логічного їх взаємозв'язку. В умовах кардинальної зміни та суттєвого оновлення основоположних інститутів кримінального судочинства впорядкованості кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування сприятиме об'єктивно необхідна їй алгоритмізація — насичення нового КПК «процедурними» приписами, призначенням яких є конкретизація процесу здійснення тих чи інших прав та обов'язків, встановлення суворої послідовності операцій, що складають зміст процесуальних дій. Особливо ця якість кримінально-процесуального закону є необхідною в ракурсі врегулювання нових для національного права процедур. Це не слід розглядати як шлях надмірної формалізації кримінального судочинства, оскільки ще М. С. Строгович звертав увагу на те, що процедурні приписи (норми) не можна розглядати як формальні, оскільки вони наділені досить конкретним правовим змістом та по суті регулюють порядок відправлення правосуддя, встановлюючи шляхи та засоби досягнення завдань кримінального судочинства¹. Звичайно, не йдеться про абсолютну алгоритмізацію кримінально-процесуальної діяльності, що по суті є неможливим у силу органічної варіантності та ситуативності поведінки правозастосувачів у цій сфері. Необхідним є такий рівень алгоритмізації, що забезпечував би прозорість кримінально-процесуальної діяльності та виключав би прогальність

¹ Строгович М. С., Алексеева Л. Б., Ларин А. М. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности. — М., 1979. — С. 75–76.

процедурних норм. Упорядкованості кримінально-процесуальної діяльності сприятиме й ієрархічне закріплення завдань, що вирішуються у сфері кримінального судочинства в новому КПК, що, на наш погляд, визначить рівень значимості дій правозастосувачів, спрямованих на їх реалізацію¹.

Отже, лише ритмічне, своєчасне та послідовне здійснення кримінально-процесуальної діяльності обумовлює необхідну її тривалість — *стислість* (короткість охоплення діяльністю мінімальної кількості часу в межах встановлених законом строків), проте не на шкоду якості здійснення діяльності, а в раціональному їх поєднанні. Запропонований набір стандартів до динаміки кримінально-процесуальної діяльності не претендує на вичерпний перелік усіх її суттєвих рис, а є лише відправною теоретичною конструкцією, яка визначає напрями наповнення цих основних вимог специфічним для сучасного кримінального судочинства змістом з метою його оптимізації та ефективного вирішення комплексу правових завдань².

*Рекомендовано до друку на засіданні сектору дослідження проблем судової діяльності ІВПЗ АПРН України (протокол № 3 від 2 вересня 2009 р.).
Рецензент — доктор юридичних наук, професор
В. С. Зеленецький.*

¹ Про ієрархічність побудови цілей та завдань кримінального судочинства докладніше див.: Глинська Н. В. Завдання сучасного кримінального судочинства // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовчій діяльності: Тези доп. та повідомл. наук.-практ. конф. (Київ, 3 квіт. 2009 р.). — К.: Атіка, 2009. — С. 100–102.

² Забезпеченню короткості в діяльності правозастосовчих органів сприятиме реалізація на законодавчому рівні закладених в Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008, напрямків реформування кримінально-процесуального законодавства щодо: чіткого визначення в законі конкретних процесуальних строків як на досудовому, так і судовому провадженні, спрощення загального порядку кримінального судочинства, запровадження до кримінального процесу певних прискорюючих процедур та пошуку оптимальних форм розв'язання конфліктів, попередження випадків навмисного затягування процесу його учасниками (передбачення механізмів запобігання зловживанням наданими процесуальними правами (надання недостовірної інформації, затягування провадження тощо)).

УДК 343.98

В. Ю. Шепітько, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПРН України, завідувач лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Інституту вивчення проблем злочинності АПРН України, м. Харків

В. А. Журавель, доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору дослідження проблем прокурорської діяльності та досудового слідства Інституту вивчення проблем злочинності АПРН України, м. Харків

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСОБИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

Підвищення ефективності діяльності слідчих органів залежить насамперед від якості розроблених криміналістикою методів, прийомів та засобів здійснення досудового розслідування. Досягнення мети кримінального судочинства не можливе без застосування оптимальної системи процесуальних дій, здійснення ретельної підготовки до їх проведення, обрання найбільш доцільних тактичних прийомів у ситуаціях, що склалися, тощо. Більше того, самі слідчі завжди конче зацікавлені в обранні таких методів, прийомів та засобів, пізнавальні можливості яких найбільш повно сприяють вирішенню завдань щодо одержання правдивих показань, визнання вини, виявлення і закріплення певних слідів злочину в матеріальній обстановці або в пам'яті людей, розв'язання конфліктної ситуації, мінімізації тактичного ризику і недопущення настання негативних наслідків, упередження і подолання протидії розслідуванню.

Серед сучасних криміналістичних розробок особливе місце посідають організаційно-тактичні засоби здійснення досудового розслідування. Як видається, до причин такої спрямованості наукових досліджень передусім слід віднести, з одного боку, відповідний